

תורה אה' 22

207

It was perhaps the single greatest collective failure of leadership in the Torah. Ten of the spies whom Moses had sent to scout out the land came back with a report calculated to demoralise the nation.

① lessons in leadership

6 We came to the land to which you sent us. It flows with milk and honey, and this is its fruit. However, the people who dwell in the land are strong, and the cities are fortified and very large.... We are not able to go up against the people, for they are stronger than we.... The land, through which we have gone to spy it out, is a land that devours its inhabitants, and all the people that we saw in it are of great height.... We seemed to ourselves like grasshoppers, and so we seemed to them. (Num. 13:27-33)

7 This was nonsense, and they should have known it. They had left Egypt, the greatest empire of the ancient world, after a series of plagues that brought that great country to its knees. They had crossed the seemingly impenetrable barrier of the Red Sea. They had fought and defeated the Amalekites, a ferocious warrior nation. They had even sung, along with their fellow Israelites, a song at the sea that contained the words:

21 The peoples have heard; they tremble;
pangs have seized the inhabitants of Philistia.
Now are the chiefs of Edom dismayed;
trembling seizes the leaders of Moab;
all the inhabitants of Canaan have melted away. (Ex. 15:14-15)

They should have known that the people of the land were afraid of them, not the other way round. And so it was, as Rahab told the spies sent by Joshua forty years later:

26 I know that the Lord has given you the land, and that the fear of you has fallen upon us, and that all the inhabitants of the land melt away before you. For we have heard how the Lord dried up the water of the Red Sea before you when you came out of Egypt, and what you did to the two kings of the Amorites who were beyond the Jordan, to Sihon and Og, whom you utterly destroyed. And as soon as we heard it, our hearts melted, and there was no spirit left in any man because of you, for the Lord your God, He is God in the heavens above and on the earth beneath. (Josh. 2:9-11)

36 Only Joshua and Caleb among the twelve showed leadership. They told the people that the conquest of the land was eminently achievable because God was with them. The people did not listen. But the two leaders received their reward. They alone of their generation lived to enter the land. More than that: their defiant statement of faith and their refusal to be afraid shines as brightly now as it did thirty-three centuries ago. They are eternal heroes of faith.

46 One of the fundamental tasks of any leader from president to parent is to give people a sense of confidence - in themselves, in the group of which they are a part, and in the mission itself. A leader must have faith in the people he leads, and inspire that faith in them. As Rosabeth Moss Kanter of the Harvard Business School writes in her book *Confidence*, "Leadership is not about the leader, it is about how

①

1 he or she builds the confidence of everyone else.¹ Confidence, by the way, is Latin for "having faith together."

6 The truth is that in no small measure, a law of self-fulfilling prophecy applies in the human arena. Those who say, "We cannot do it" are probably right, as are those who say, "We can." If you lack confidence you will lose. If you have it - solid, justified confidence based on preparation and past performance - you will win. Not always, but often enough to triumph over setbacks and failures. That, as mentioned in our discussion of *Parashat Beshallah*, is what the story of Moses' hands is about, during the battle against the Amalekites. When the Israelites look up, they win. When they look down they start to lose.

16 That is why the negative definition of Jewish identity that has so often prevailed in modern times (Jews are the people who are hated, Israel is the nation that is isolated, to be Jewish is to refuse to grant Hitler a posthumous victory) is so misconceived, and why one in two Jews who have been brought up on this doctrine choose to marry out and discontinue the Jewish journey.²

u Harvard economic historian David Landes in his *The Wealth and Poverty of Nations* explores the question of why some countries fail to grow economically while others succeed spectacularly. After more than five hundred pages of close analysis, he reaches this conclusion:

In this world, the optimists have it, not because they are always right, but because they are positive. Even when wrong, they are positive, and that is the way of achievement, correction, improvement, and success. Educated, eyes-open optimism pays; pessimism can only offer the empty consolation of being right.³

I prefer the word "hope" to "optimism." Optimism is the belief that things will get better; hope is the belief that together we can make

31 things better. No Jew, knowing Jewish history, can be an optimist, but no Jew worthy of the name abandons hope. The most pessimistic of the prophets, from Amos to Jeremiah, were still voices of hope. By their defeatism, the spies failed as leaders and as Jews. To be a Jew is to be an agent of hope.

36 The most remarkable by far of all the commentators on the episode of the spies was the Lubavitcher Rebbe, Rabbi Menachem Mendel Schneerson. He raised the obvious question. The Torah emphasizes that the spies were all leaders, princes, heads of tribes. They knew that God was with them, and that with His help there was nothing they could not do. They knew that God would not have promised them a land they could not conquer. Why then did they come back with a negative report?

41 His answer turns the conventional understanding of the spies upside down. They were, he said, not afraid of defeat. They were afraid of victory. What they said to the people was one thing, but what led them to say it was another entirely.

46 What was their situation now, in the wilderness? They lived in close and continuous proximity to God. They drank water from a rock. They ate manna from heaven. They were surrounded by the Clouds of Glory. Miracles accompanied them along the way.

51 What would be their situation in the land? They would have to fight wars, plough the land, plant seeds, gather harvests, and create and sustain an army, an economy, and a welfare system. They would have to do what every other nation does: live in the real world of empirical space. What then would happen to their relationship with God? Yes, He would still be present in the rain that made crops grow, in the blessings of field and town, and in the Temple in Jerusalem that they would visit three times a year, but not visibly, intimately, miraculously, as He was in the desert. This is what the spies feared: not failure but success.

2

2

This, said the Rebbe, was a noble sin but still a sin. God wants us to live in the real world of nations, economies, and armies. God wants us, as He put it, to create "a dwelling place in the lower world." He wants us to bring the *Shekhina*, the Divine Presence, into everyday life. It is easy to find God in total seclusion and escape from responsibility. It is hard to find God in the office, in business, in farms and fields and factories

and finance. But it is that challenge to which we are summoned: to create a space for God in the midst of this physical world that He created and seven times pronounced good. That is what ten of the spies failed to understand, and it was a spiritual failure that condemned an entire generation to forty years of futile wandering.

The Rebbe's words ring true today even more loudly than they did when he first spoke them. They are a profound statement of the Jewish task. They are also a fine exposition of a concept that entered psychology only relatively recently - *fear of success*.⁴ We are all familiar with the idea of fear of failure. It is what keeps many of us from taking risks, preferring instead to stay within our comfort zone.

No less real, though, is fear of success. We want to succeed, so we tell ourselves and others. But often unconsciously we fear what success may bring: new responsibilities, expectations on the part of others that we may find hard to fulfil, and so on. So we fail to become what we might have become had someone given us faith in ourselves.

The antidote to fear, both of failure and success, lies in the passage with which the *parasha* ends: the command of *tzitzit* (Num. 15:38-41). We are commanded to place fringes on our garments, among them a thread of blue. Blue is the colour of the sky and of heaven. Blue is the colour we see when we look up (at least in Israel; in Britain, more often than not we see clouds). When we learn to look up, we overcome our fears. Leaders give people confidence by teaching them to look up. We are not grasshoppers unless we think we are.

רבים המפרשים שנתנו הסברים וכיוונים להבין את חטא המרגלים ומשמעותו. מבעד לכל ההסברים, נראה שיש נקודה אחת יסודית שיכולה להסביר את מהות חטא המרגלים: המעבר מהחלום אל המציאות.

שליחת המרגלים היא נקודת מפנה במהלכם של בני ישראל במדבר.
בראשונה מנסים בני ישראל להעביר את החלום הגדול של ארץ ישראל אל המציאות, ולהגשים את החזון של הכניסה לארץ. לצורך זה הם שולחים את המרגלים, שיקדמו בפועל את המעבר ההיסטורי שאותו בני ישראל רוצים לעבור. המרגלים נשלחים אל הארץ כשמטען שלם של חלומות, שאיפות וכיסופים מונח על כתפיהם. הם באים בפנים עצמם אל הארץ בצפייה לראות את הארץ החלומית, שבשילה יצאו ממצרים ולמענה הם עוברים את כל הייסורים והקשיים במדבר.

ענקודת המבט שעמה המרגלים מגיעים לרגל את הארץ, אלו השאיפות והמחשבות שחולפות בראשם. אך בהגיעם לארץ, התכנית משתבשת פתאום. התמונה שראים המרגלים איננה תואמת לחלום שחלמו. אולי זו איכותה של הארץ שאיננה נראית בדיוק כפי שחשבו, ואולי זו ההבנה שהדברים לא יהיו קלים כפי שתיארו לעצמם. כך או כך, החלום הגדול מתעמעם. הוא כבר לא ייראה כפי שחלמו. כך מתחולל שיבוש נפשי אצל המרגלים, ועובר מהם אל העם כולו.

3

9

וכתובת
קטן

3

כשחזון מתחלף בריאליה

1 מוצד אחד, חטא שכזה יוצר תחושה כבדה של החמצה. ההחמצה מעוררת רצון להבין מדוע הדברים קרו כך, והיכן הם השתבשו. תחושה זו באה לידי ביטוי באופן חזק בחטא המעפילים, שביטא את האכזבה והביזיון הגדול שחווה העם לאחר החטא. אך מצד שני, זהו חטא מובן ואולי אפילו צפוי, שהרי כאמור המרגלים לא נשלחו סתם; הם ודאי ציפו שיחזרו משליחות כזו בכוחות אדירים, ויעודדו את העם לקראת הכניסה ל'ארץ'. אך לנוכח המפגש המאכזב עם המציאות, ברור שהקושי לחיות אוחה בראי החלום הגדול שהיה פעם ייצור תחושה כואבת.

2 חזון כן עולות שאלות ותהיות: אם זו אכן המציאות, וכך נראה בפועל כל מה שחלמו עליו עד כה, מדוע בכלל לעבור אל הארץ? קשיים ונאמצים יש מספיק גם במדבר, ואולי אף במצרים, מה תתן עלייה ל'ארץ'? כך אט אט החלום מאבד את מקומו, והעם נאלץ להתמודד עם מצב שכלל לא ציפה לו וחשב עליו.

3 חוסעה זו, של חלום שיורד אל המציאות ומתנפץ למולה, אנו יכולים לחוות בהקשרים רבים מאוד. כאלה הם מעברים משיבה לעולם המועשה, או מגלות למדינה. מעברים כאלה מתרחשים לעיתים בהקשרים שרטיים יותר, ולפעמים בהקשרים כלליים ורחבים, אך מכל מקום הם יוצרים בלבול ותסכול.

לגנוז את החלום?

4 שחלום מתנגש במציאות, יכולות להיווצר בנפש תנועות בכיוונים שונים. התנועה הפשוטה בתגובה להתנגשות היא גניזת החלום. אם החלום איננו מתאים למציאות כפי שחשבנו, הגיוני שאכן הוא לא היה

1. אולי אפשר אף לומר שהמדבר גם הוא היה בכנינת חלום. על אף כל הקשיים שהופיעו במדבר, ההליכה של בני ישראל בו הייתה מציאות חלומית. אולי מסיבה זו חשבו בני ישראל ל'חוספין' במציאות חלומית זו ולהישאר במדבר, אחרי שהתנפץ חלום הארץ.

1 ראוי כלל וכלל, ואין לחשוב שהוא עוד נמצא וקיים. כנראה יסודו בטעות, ואין עוד עניין לחלום עליו ולשאוף אליו. תגובה אחרת היא לראות אחרת את המציאות, ולהניח שעדיין אינה מתאימה להגשמת החלום. לא על זה חלמנו, ואכן טרם הגענו למימוש חלומנו. בינתיים יש להתעלם מהמציאות עד שתופיע כזו הראויה למימוש החלום.

2 מהו הפתרון האמיתי? כיצד אפשר לתקן בעיה כה חריפה? גם בשאלה זו עלו הסברים רבים, הנוגעים בסוגיות של ביטחון, אמונה והשגחה, שבדואי נכונות ומתאימות בהקשרים שאלו. אך נוסף על זה, אם מחפשים אנו אחר פתרון, נראה שעלינו להסתכל בסוף הפרשה. בפרשת ציצית מתמודדת התורה עם ההתנגשות שבין החלום למציאות.

עיניים אחרות

3 פרשת ציצית, שחותמת את פרשתנו, בוודאי באה כניגוד וכתשובה לחטא המרגלים, כפי שכבר רבים דקדקו מדימוי הלשונית שבין הפרשות ("לתור את הארץ" - "ולא תתור"). אם כך, ודאי שעלינו למצוא את הפתרון או את התיקון לחטא המרגלים במצוות הציצית דווקא. אכן, נראה כי מצוות ציצית קוראת לנו להביט נכון על המציאות, ומורה לנו שאת חטא המרגלים מתקנים דרך הראייה.

4 את המציאות שעליה אנו מסתכלים אפשר לנתח ולראות מנקודות מבט שונות. אפשר לראות מציאות אחת כרעה, אך אם נסתכל עליה מכיוון אחר נוכל לראות אותה כטובה דווקא. לכן הטעון תיקון הוא אופן ההסתכלות והמבט.

5 נרחיב את הדברים. ננסה לתאר את ההתרחשות בעת שאדם עובר מחלומו אל המציאות המעשית. ראשית, האדם חי את חלומו; החלום לא נבנה ביום אחד, אלא בתקופה ממושכת של מחשבה והשערה, שמתוך כך הביאה לציפייה ותקווה. החלום מונח אצל האדם בנפשו, בו הוא מאמין ואותו הוא מצפה לראות ולפגוש; אך בשעה שהוא מגיע למציאות ורואה

1 שהיא איננה מבטאת את חלומו, האדם עובר מעבר חד של אכזבה, ומתוך מעבר זה משתנה מבטו. כיוון שהחלום התנפץ, האדם מביט במציאות כפי שהיא, מעשית ופרקטית. מכאן ואילך האדם שוכח את חלומו הגדול ומתכחש לו, קורא את המציאות כפי שהיא והופך להיות אדם ריאלי. ונראה הוא את המציאות בגובה העיניים, ואיננו מחפש עוד חלומות ורחוקים. כך, במעבר חד וחריקי, האדם יכול להפוך מאדם חלומי ורוחני לאדם פרקטי ומעשי, שאיננו מביט כלל אל חלומות "הזויים" כביכול.

8) קט

מזווה ציצית באה להקנות לנו עיניים אחרות, עיניים מתבוננות. עיניים שיכולות לגשר על הריחוק הרב שבין החלום למציאות, ויכולות לראות ומציאות את המצע שיכול להכיל את החלום בצורתו האמיתית. עיניים נאלו מבינות שחלום איננו מתממש ביום אחד, ושהמציאות עם כל קשייה אכן מתאימה לחלום, ומסוגלת ללכת ולהתעצב על פי החזון.

לראות את עומק המציאות

16 וניא, רבי מאיר אומר: מה נשתנה חכלת מכל הצבעונין? מפני שתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לאבן ספיר, ואבן ספיר דומה לנטא הכבוד, דכתיב (שמות כד ז'): "ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו" וגו'.

(מנחות מג ב)

חז"ל מבהירים לנו שההתגלות האלוקית עוברת דרך כל המציאות, וחוזרות אותה מהנקודה העליונה עד לנקודה התחתונה ביותר. אין שום נתק, היסוד האלוקי עובר במציאות כולה מראשיתה ועד סופה.

17 חטא המרגלים הוא כאמור רק בנין אב. חובה זו מוטלת עלינו בכל דור ודור ובכל מקרה ותקופה, והיא אחת המשימות המרכזיות המוטלות עלינו. לא במקרה במוקד סיפור המרגלים עומדים שליחים; מימוש החלום במציאות הוא שליחות שמוטלת עלינו. הקדוש ברוך הוא הוריד אותנו לעולם כדי שנבצע את השליחות, נצליח להגשים את החלום, נתכונן בעומק המציאות ונראה בה את הטוב, את האלוקי, ואת מוכנותה וציפייתה למימוש חזון של התעלות והשתכללות.

7) אמת בין

ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה (יג, ל).
18 "אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו" (רש"י). אין אפשרות לעלות השמימה אף בסולמות הכי גבוהים, בכל זאת על האדם לעשות סולמות בכדי לקרב את העליה עד כמה שזה אפשרי להעשות בדרך טבעית, ומהסולמות ומעלה

19 יבא הנס, וזה המכוון במה שנאמר (תהלים נו): "אקרא לאלקים עלין לאל גמר עלי". כלומר על האדם לעשות מצדו כל אשר בכוונו לעשות, ולקרוא לאלקים עליה, לאל, לגמור את מה שלמעלה מכתו, והוא שנאמר בספרי (דברים טו) על הפסוק "וברכך ה' אלקיך בכל אשר תעשה" — יכול אפילו עומד ובטל, תלמוד לומר בכל אשר תעשה". ובתנחומא (ויצא יג) נאמר על הכתוב (בראשית לא) "את עניי ואת יגיע כפי ראה אלקים ויוכה אמש", שהזכיר הקב"ה ללבן מהרע ליעקב בזכות יגיע כפיו, למד: שלא יאמר אדם אוכל ואשתו ואראה בטוב ולא אטריח עצמי ומן השמים ירחמו, לכך נאמר (אירב א) מעשה ידינו ברכת". אדם צריך לעמול ולעשות בשתי ידיו והקב"ה שולח את ברכתו. ואפשר לומר שהפסוק (שמות יד) "וירא ישראל את הירד הגדלה אשר עשה ה' במצרים" מרמז, שבני ישראל ראו את הירד של בתיה בת פרעה, שהיא פשטה את ידה לעומת תבת הגומא, למרות שידעת שידה קצרה מהגיע לתיבתה, בכל זאת היא עשתה את מה שהיה אפשר לה לעשות, ואחר כך התרחש הנס שידה אישתרבה אישתרבוני (סוטה יב) ונתגדלה עד שמשתה את משה מתוך היאור, וזה לימד לבני ישראל לקח, שעליהם לקפוץ לחור מי הים ולשחות שם, עד שהמים הגיעו לצווארם ואז קרה הנס המופלא שהמים נבקעו.

5)

ואהרן על פניהם הוי מכח שסברו שיהיו נענים בתפלתם ויש לזה עוד תקוה ובאמת לא נתבטלה הגזירה שלא יבואו המרגלים לארץ ונמשך מזה חורבן הבית, וא"כ בע"כ שיהושע וכלב ראו יותר ממה ואהרן והיאך יתכן זה:

אך באמת א"ש כיון דאמרו חז"ל (כתובות ע"ה) חד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מנייהו א"כ כיון שיהושע וכלב כבר היו בארץ ישראל והוו תרווייהו עדיפי כארבעה מינן ולכך ראו אז יותר ממה ואהרן. וזה שאמר הכ' ויפלו משה ואהרן על פניהם ובע"כ שהם סברו שאפשר להתבטל הגזירה, אך ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ וכבר נכנסו לארץ ישראל ואוירא דארץ ישראל מחכים, לכן נחשלו ממה ואהרן וידעו כי אפס תקוה לכן קרעו את בגדיהם דרך אבלות על ממש כיון שאין לזה תקוה לכן לא נפלו על פניהם ודו"ק וזה נחמד:

י"ט) ויפלו משה ואהרן על פניהם ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם. ויל"ד מדוע נאמר מן התרים את הארץ דזה מיותר דמי לא ידע דהיו מן התרים את הארץ, אך דהנה ענין קריעת בגדים מורה על אבלות ר"ל כידוע, ואבלות לא שייך רק אחרי מיתה בענין שנודע שאין עוד כל תקוה, אבל כל עוד שיש תקוה לא שייך קריעה ואבלות, וכן איתא בפירוש במדרש רבה בריש מגלת איכה (פרשה א) וכי בוכין על המת קודם שימות עכ"ל, הרי דלא ניחא ליה למימר מגלת קינות קודם דלא שייך קינה והספד קודם מעשה הגזירה, ולפי זה הנה מה שהם קרעו את בגדיהם בע"כ שראו שאפס תקוה וכבר נגזרה הגזירה וא"א להתבטל עוד, ולהיפך משה ואהרן נפלו על פניהם כיון שאמרו חז"ל (תענית י"ד) אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא א"כ נענה כיהושע בן נון, א"כ בע"כ מה שנפלו משה

(8) מ"כ
ר"ס

האם אוירא דא"י מחכים, גם כשבא רק לביקור

שאלה ראובן המתגורר בחו"ל זכה להתברך בשני שולחנות, אולם דבר אחד מעיב על שמחתו, בנו יחידו שנולד לעת זקנתו מתקשה מאוד בלימודו, ואינו מצליח לקלוט את הסוגיא הנלמדת בישיבה, הסתפק ראובן האם כדאי לו להביא את בנו בבין הזמנים לביקור בארץ ישראל ואולי יפתח מוחו, וכדאמרין בכבא בתרא דף קנח ע"ב אמר רבי זירא שמע מינה אוירא דארץ ישראל מחכים. או שמא אין ארץ ישראל מחכימה אלא לדרים בה, ולא למבקרים בה?

(9) א"ת
חז"ל
לך
הנ"ל

תשובה כתוב בתורה זיפל משה ואהרן על פניהם... ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם' (במדבר י"ז), והקשה בספר אגרי שפר לרבינו שלמה קלוגר, מדוע נאמר מן התרים את הארץ דזה מיותר, דמי לא ידע דהיו מן התרים את הארץ? אך, דהנה ענין קריעת בגדים מורה על אבלות ר"ל כידוע, ואבלות לא שייך רק אחרי מיתה, בענין שנודע שאין עוד כל תקוה. אבל כל עוד שיש תקוה לא שייך קריעה ואבלות, ולפי זה מה שיהושע וכלב קרעו את בגדיהם בע"כ שראו שאפס תקוה, וכבר נגזרה הגזירה ואי אפשר להתבטל עוד. ולהיפך משה ואהרן נפלו על פניהם, כיון שאמרו חז"ל איז אדם

משמע מדבריו שגם הנכנס לא"י ארעי, כמו יהושע וכלב שרק תרו את הארץ החכימו, אך יש לדחות דיהושע וכלב נכנסו לא"י על מנת לכבשה ולגור בה לעולם, וצ"ע.

פ"ק ע"ז אבות על פנים (יד. יח)

לכאורה קשה מדוע בעצם אשמים הבנים בחטאייהם של האבות ולמה עליהם לסבול מכך? ואפילו אם הבנים חוטאים גם הם - "כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם" - אין להם לשאת אלא את עוונם הם ולא את עון אבותיהם?

(10) א"ת
א"ת
א"ת

1
ברם, אפשר לתרץ זאת על פי משל המובא בספר "משלי שועלים": פעם אחת היה האריה רעב עד מאוד וביקש לטרוף את השועל, אמר לו השועל: "מה יתן ומה יוסיף לך בשרי הכחוש? הנה שם עומד אדם גדול גוף ושמן, מוטב כי תאכל אותו ותהנה יותר". השיב האריה: "הלא אסור עלינו לאכול בשר אדם וסופי להיענש על כך", אמר השועל: אל לך לחשוש מזה, כי העונש לא יבוא עליך אלא על בניך, שכן כתוב: "אבות יאכלו בוסר ושיני הבנים תקהינה". נתפתה האריה לדברי השועל ופנה והלך לאכול את האדם. תוך כדי הליכה נתקל האריה ברשת פרושה ונפל לתוך בור עמוק. לקול זעקותיו של האריה מיהר השועל אל הבור.

6
צעק אליו האריה: "שקרן שכמותך! הן אמרת כי רק בני יענשו על חטאי!" נענה השועל והשיב לו: "שוטה שכמותך! עונש זה שבא עליך אינו בגלל חטאיך אתה, אלא בגלל חטאיו של אביך, אשר טרף אדם בשעתך", נצטעק האריה בקול מר: "היתכן? העלי לסבול בגלל חטאו של אבי?" השיב לו השועל בבת צחוק ערמומית: "זה אך עתה נכון היית לטרוף אדם, אף כי ידעת שבניך עתידים לסבול בגלל זה. על כן מוכרח אתה לסבול כעת בגלל חטאי אביך". 6

מעשה מובן היטב מה שהבנים נענשים בגלל חטאי האבות, שכן אם גם הם חוטאים, על אף ידיעתם כי יגרמו בזה סבל לבניהם אחריהם, הרי ראויים הם לסבול בגלל חטאי אבותיהם, מידה כנגד מידה. אם "אוחזין מעשי אבותיהם בידיהם" הרי הם ראויים לכך שיהיה "פוקד עוון אבות על בנים"... (ויאמר אברהם).

כל פיתויי היצר הרע - דמיון המה

12
1/8 כ...
"וישכמו כבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי הטאנר" (יד, כ)

1
שואל ה"סבא מקלם", כיצד חל שינוי כה קיצוני במחשבתם של בני ישראל, קודם בכו ואמרו (פסוק ד), "ניתנה ראש ונשובה מצרימה", ואילו עתה התהפך ליבם ופנו להלחם במסירות נפש כדי להיכנס לארץ ישראל?

וביאר על פי מאמר חז"ל (קידושין לא, א), "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה", ופירשו התוספות (ד"ה גדול), שהמצווה ועושה גדול יותר, "מפני שהוא דואג תמיד להכניע את יצרו ולקיים מצוות בוראו". 6

כלומר זה טיבו של האדם, כאשר מצוים אותו לעשות דבר מה, היצר הרע מפתה אותו שלא למלא אחר הציווי, ואילו כאשר האדם אינו מצווה, קל לו יותר לעשות את המעשה.

מעשה, כל זמן שהיו בני ישראל מצווים להיכנס לארץ ישראל, היצר הרע נלחם בהם ופיתה אותם שלא יכנסו לארץ, אבל לאחר שנאסר עליהם לעלות, בטל היצר הרע ובטלו פיתוייו ותעתועיו, ונוכחו לדעת כי ארץ ישראל היא המקום הטוב ביותר בעבורם.

צא ולמד, שכל פיתויי היצר הרע, דמיון הם, ואין בהם כל ממשות ואמת.

טו, מ (למען תזכור ועשיתם את כל מצוותי, והייתם קרושים לא-להיכם).
1 כוננת מצות ציצית לדעתי כך: דוה ידוע, הבורא יתברך בחכמתו המתאחדת עמו, ברא מציאות ארויה לו, היא העידי על שלמותו וחכמתו, ומציאותו המחויבת והקודמת. אולם העולם השפל ברא ספוגי יא, וזה כי הניח אותה

6 לבעל הבחירה — וכמאמר הכתוב (תהלים קטו, טז) "הארץ נתן לבני אדם" — שהוא ישלים בריאותה, ויפיק אותה לענין גשגב ונעלה. וזהו "בהבראם" (בראשית ד, ה) אל תקרי, אלא "באברהם" (בראשית רבה יב, יח). ואם האדם מיישר דרכו ושומר פקודת הבורא יתברך, או הטבע כלי הפנץ אצל ההשגחה, ותתפשט כוחותיה לאין גבול. וכמו שמצאנו בשני דשמעון בן שטח שהיו עושים כשני כליות וכו'. וכן בריבוי דעובד אדום, ועושר של שלמה וכיוצא בזה. וזה שאמר (תגיגה יב, א) מאי "שדי" ? שאמר לעולמו — די! והיינו שדי ורב הכנות הכין ועשה הזמין לעולמו, שהם יוכלו להוציא הבריאה אל שלמותה

11 באופן הטבע גם כן — אם ישמרו דרכי ה' — לאופן גשגב ואופן יותר נעלה, עד כי יצא מגדר הטבע לענין א-להי. וזה שאמר ר' עקיבא במדרש תמורה על מצות מילה (שאל שורגוסרפוס הרשע את רבי עקיבא, איזה מעשים נאים) מעשי הקב"ה נאים או מעשי

26 בשר ודם? והשיב: מעשי בשר ודם, כמו גלוסקא יפה יותר או חטים. ולכן גם מצות מילה, רצה הקב"ה להניח לאדם שיהיה לו במה להתגדר גם בגופו, ולכן ברא מותרות בבריאה, והאדם יבא וימול בשר ערלתו, ובוה יחתום להיות עבד לה. ולכן מצאנו בירושלמי ובמדרש רבה (בראשית רבה מז, יא) על הא דדרשי ר' לוי: "מל אברהם" אין כתיב כאן אלא "נימול אברהם" — בדק את עצמו נמצא עצמו נימול, שצעק עליו ככרוכיא ר' זעירא ¹⁰ — "כזנבא ש שקרא את" ¹¹ מפני כי כל ענין מצות מילה הוא כה שכוון הבורא יתברך שהניח מותרות בבריאה, כדי לזכות האדם שיודרך נפשו בקיום מצותה, והיא מקיים בזה הפנץ ורצון הבורא יתברך ¹². אם כן מה אתה אומר שגם זה על ידי פעולת הקב"ה, אם כן שוב בטלה הכוונה האמיתית בכרווא הבורא דבר טפל ומותר בבריאה! לכן צעק עליו: "כזנבא שקראנא".

27 שזוהו שקר נראה, ומאמר ססתרו מעצמו ¹³. ומה יאות לפי זה דבמצות מילה לאברהם אבינו כתוב, מעת שנצטוו והרגיש כי אינו תמים כל זמן שלא מל ¹⁴, כתוב שם "א-להים": — "וידבר אתו א-להים" (בראשית יז, ג), "ויאמר א-להים" (שם יז, טו). וכן בוירא (שם

31 כא, ד) כתוב "וימל וכי כאשר צוה אותו א-להים", שהוא ¹⁵ השלמת הבריאה שהניח חשי"ת להסיר מותרות הבריאה על ידי האדם, והוא יהיה כא-להים להשלים הבריאה, שעל זה באמר שם "א-להים". וכיון שמל כתוב (שם יח, א) "וירא ה'" ¹⁶ — שם מלא עד עולם ¹⁷

1 והנה הבריאה בכללה מצאנו להכתוב שמכנה האצילות הראשונה בשם מלבוש, וזה (תהלים קד, ב) "עוטה אור כשלמה". וכן מצאנו במדרש (בראשית רבה ג, ד) מהיכן נבראת האורה? אמר (ליה) נתעטף בה הקב"ה (כשלמה והבחיק וזו הדרו מסוף העולם ועד סופו... מקרא מלא הוא "עוטה אור כשלמה"... לולא שדרשה ר' יצחק ברבים לא היה אפשר לאומרה). ותוא, כמו המלבוש הוצנץ ומכסה האדם אשר לא ייראה האדם ובשרו, רק לבושו, כן להבדיל כביכול ¹⁸, אם כי באמת אין הוצנץ ואין מבדיל, וכמאמר הכתוב (נחמיה ט, ו) "אתה הוא ה' לבדך". ומפרש אימתי אתה לבדך — אתה עשית את השמים והארץ" וכו' — אף לאחר עשייתך שמים וארץ גם כן יאות לומר כי הבורא יתברך לבדו הוא, וכמו שהיה קודם בריאת העולם. וכבר האריכו בזה הרבה לכן אקצר ¹⁹. אבל לעין המוחש, השפל אשר בל יוכל להשיג שום רוחני, ומכל שכן כבודו יתברך, הבריאה היא כמו מעטה להמאציל, עד כי "איש בער לא ידע" (תהלים צב, ז) "ונבל יחשוב בלבו אין א-להים (שם ד, א). ולכן נקרא כללות הבריאה "בגד". ולפי הקדמתנו קודם, כי הבריאה עדיין לא נגמרה, והניח הבורא יתברך להבחירי, שהוא ישלים אותה והוא יוציאנה לשלמותה [אולי כוונה שניה היא במאמרם (בבא בתרא כה, א) "רוח צפונית פלוחה" ²⁰, והבן]. ולכן העיר הבורא אותנו במצות ציצית, ולהורות כי המציאות היא בגד, שמשני צדדיו יש עדיין חוטים שעדיין לא נארגו — ולכן צריך גדיל וענף ²¹ — והיינו

28 להורות שגם בפעילות שהאדם יעשה בבחירתו בחיים ובטוב ולהלך בדרכי ה', גם בזה עזר ממרום תסעדהו. וכמאמרם (קידושין ל, ב) (יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום... אלמלא הקב"ה עזרו (אין יכול לו). וגם בזה היא נאלץ קצת מהש"ת, ומסויעו הא-להי להמתעורר לבא לטהר. ואתה בן אדם הכן לבבך לבלי לכת אחרי העין והלב, ולתת רסן בעד התאוות החומריות ולדבק בהש"ת. ובכל דבר מחלקי הבריאה יעשה מצוה מקשרת אותך להש"ת, ולמאמרם בתורת כהנים (פרשת צו, מכילתא דמילואים פרשתא, א, כג): אין לך דבר שאין בו מצוה למקום ²². ובוה ופיקו ברכה כל מעינות הטבע על פי ההשגחה הא-להית לבלי די, ותצא הבריאה לשלמותה האמיתית כפי כוננת הש"ת. ואתה בן אדם, אם תארוג את הבריאה תיעשה שותף להש"ת במעשה בראשית, וכמאמרם (שבת, א, א) כל הדין דין אמת (לאמתו, אפילו שעה אחת, נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית) וזהו שאמרנו סנהדרין צט, ב כל העוסק בתורה לשמה (משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, רב אמר) כאילו בגה פלטרין של מעלה ושל מטה, שנאמר (ישעיה נא, טו) "לנטוע שמים וליסד ארץ". ואולי יש לומר על הר (פסוק לט) "ועשיתם אותם" ועשיתם אותם, שהוא כאילו עשאו לעצמו ²³. ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית (פרק

4 ויתכן שיש לומר על הר (פסוק לט) "ועשיתם אותם" ועשיתם אותם, שהוא כאילו עשאו לעצמו ²³. ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית (פרק

29 ויתכן שיש לומר על הר (פסוק לט) "ועשיתם אותם" ועשיתם אותם, שהוא כאילו עשאו לעצמו ²³. ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית (פרק

30 ויתכן שיש לומר על הר (פסוק לט) "ועשיתם אותם" ועשיתם אותם, שהוא כאילו עשאו לעצמו ²³. ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית (פרק

31 ויתכן שיש לומר על הר (פסוק לט) "ועשיתם אותם" ועשיתם אותם, שהוא כאילו עשאו לעצמו ²³. ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית (פרק

32 ויתכן שיש לומר על הר (פסוק לט) "ועשיתם אותם" ועשיתם אותם, שהוא כאילו עשאו לעצמו ²³. ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית (פרק

33 ויתכן שיש לומר על הר (פסוק לט) "ועשיתם אותם" ועשיתם אותם, שהוא כאילו עשאו לעצמו ²³. ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית (פרק

34 ויתכן שיש לומר על הר (פסוק לט) "ועשיתם אותם" ועשיתם אותם, שהוא כאילו עשאו לעצמו ²³. ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית (פרק

35 ויתכן שיש לומר על הר (פסוק לט) "ועשיתם אותם" ועשיתם אותם, שהוא כאילו עשאו לעצמו ²³. ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית (פרק

36 ויתכן שיש לומר על הר (פסוק לט) "ועשיתם אותם" ועשיתם אותם, שהוא כאילו עשאו לעצמו ²³. ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית (פרק

37 ויתכן שיש לומר על הר (פסוק לט) "ועשיתם אותם" ועשיתם אותם, שהוא כאילו עשאו לעצמו ²³. ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית (פרק

13
21
22

(14)
22

רב, בשעה שברא הקב"ה את הים) היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי עד שגער בו הקב"ה והעמידו (שנאמר "עמודי שמים ירופפו ויתמתו מגערתי", והיינו דאמר ריש לקיש, מאי דכתיב "אני א-ל ש-ידי"? אני הוא שאמרת לעולם — די). היינו שהניח זה להאדם הבחירי שהוא ישלים אותה והוא יעשה ויבנה פלטרין של מעלה ושל מטה. ולכן בא הרמז במצות ציצית גם כן, באופן זה כשתי פקעיות של שתי ריש בזה עוד דרושים עמוקים, ואכ"מ.

א הלכה ו) מראה תכלת, שזהו מראה הקשת אשר עליו אמר יחזקאל (א, כח) "כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה'", שלדבריו מורה שהשי"ת המאציל כל הוא הרוקם, הוא העושה גם בפעולת הבחירי²⁴ וכמאמר הכתוב (תהלים לו, כג) "מה מצעדי גבר כוננו ודרכו יתפוז" (ובואר אחי! וראה מאמרם בחגיגה יב, א): (אמר רב יהודה אמר

שקולה מצות ציצית כנגד כל המצוות

15
אני
אז

1 יהודי להיות דבוק בהשי"ת, שכל זמן שהתחבל הזה בידך יש לך חיים. וביותר צ"ב מה שאמרו חז"ל (ספרי) כל המקיים מצות ציצית כאילו קיים כל התורה כולה, שנאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'. וכמו שמפרש רש"י, שמנין גימטריא של ציצית, ת"ר עם ה'ח' חוטמים וה' קשרים עולה תרי"ג. וכן אמרים קודם עטיפת ציצית, הריני מתעטף גופי במצות ציצית כן תתעטף בשמתי ורמ"ח אבריו ושס"ה גידי באור הציצית העולה תרי"ג, היינו שאור הציצית מקיף את כל האדם רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו. ובגמ' שם במנחות איתא, שקולה מצות ציצית כנגד כל תרי"ג המצוות. ואמנם מצינו עוד מצוות שנאמר עליהם כן, כמשאחז"ל (שמו"ר כה, יב) שקולה שבת כנגד כל תרי"ג מצוות, וכמש"כ הרמב"ם (פ"ג מהל' ת"ת) על מצות תלמוד תורה שהיא שקולה כנגד כל תרי"ג מצוות, אכן במצוות אלו ביארנו ענינם ע"פ מד"א בספ"ק שתר"ג מצוות המה תרי"ג עיטין למצות ובו תדבק, תרי"ג עצות שבאמצעותן יוכל בשר ודם להתעלות למדרגה העליונה של דבקות בה'. ולפיכך שקולה שבת כנגד כל המצוות כי כל מהות השבת היא דבקות בהשי"ת, כמד"כ ברית עולם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם, וכתב אם תשיב משבת רגלך וגו' אז תתענג על ה', ולכך שקולה היא כנגד כל תרי"ג מצוות כי שבת הוא יום הדביקות של ישראל בהשי"ת. וכן מצות תלמוד התורה, כמשאחז"ל (שבת קה). אנכ"י גוטריוקו אנ"א נפשי כתיבת י"הבית, והבי' בזה ע"ד מד"א דנפש הצדיק עטוף בדבורו, כך כביכול אצל הקב"ה בתורה הקדושה, וע"י לימוד התורה שבה אנא נפשי כתיבת י"הבית מתדבק יהודי בהשי"ת, וכדאיתא בזה"ק (ח"ג עג). קודשא בריך הוא אורייתא וישאל כולוה חד, שאורייתא היא בבחי' ו' התיבור בין קוב"ה וישאל, וע"כ שקולה מצות תלמוד תורה כנגד כל המצוות כי היא מביאה לדבקות בה'. אך לגבי מצות ציצית צ"ב במה גדול ענינה כ"כ שהיא שקולה כנגד לכל תרי"ג המצוות.

א. ויאמר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית וגו', וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי והייתם קדושים לאלקיכם. הנה במצות ציצית מצינו ענינים מיוחדים שאינם בשאר המצוות. ראשית הענין הסגולי של וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה', למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי, וכמעשה דאיתא בגמ' (מנחות מד.) באדם אחד שהיה הזיר במצות ציצית, ופ"א באה לידו עבירה החמורה ביותר, וכאשר כבר עמד ממש להטוא באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו ועי"ז ניצל, וצ"ב ענינו. וכן יש להבין אומרו והייתם קדושים לאלקיכם, שמצות ציצית מביאה יהודי להייתם קדושים, הרי ענין קדוש הוא כמאחז"ל (ויק"ר כדו, כ) כל הפרוש מן העריות נקרא קדוש, ופה השייכות של מצות ציצית במיוחד ליהייתם קדושים. וכדמשמע במעשה הנו' שבענינים אחרים היה אדם פשוט ורק במצות ציצית היה הזיר, ומכוחה באו ד' ציציותיו וטפחו על פניו והצילוהו מן העבירה. שלא מצינו עוד בכל התורה כולה מצוה כזאת המסוגלת כ"כ להנצל מן העבירה. ובספרי איתא עה"פ והייתם קדושים לאלקיכם, ובמיד שהציצית מוסיפה קדושה לישראל. וכל זה טעמא טע, מה המעלה המיוחדת בציצית יותר משאר כל המצוות שמסוגלת להזכיר את כל המצוות ולעשותן, לשמור מעבירה ולהוסיף קדושה.

ובמדרש בענינו במנ"ר יו, א איתא, משל לאחד שהיה מושלך לתוך המים, והושיט לו הקברניט את החבל ואמר לו תפוש חבל זה בידך ואל תניחוו שאם תניחוו אין לך חיים, אף כך אמר להם הקב"ה לישראל כל זמן שאתם מדובקים במצוות ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום. ומשמע מדברי המדרש שהביא משל זה על פרשת ציצית דוקא, שמצות ציצית במיוחד היא החבל המקשר

9

(16)

1 | וישראל. ומכאן הענין הסגולי שיש במצות ציצית, למען תזכרו ולא תתורו, וכמעשה שבאו הציציות וטפחו לו וכו', לפי שציצית היא החותם בין הקב"ה ויהודי.

ועפ"י י"ל את הענין המיוחד שיש במצות ציצית
 2 | שצריך להתעטף בטלית בעטיפה גמורה, וכן נוסח הברכה הוא אקב"ו להתעטף בציצית, שלכאורה הרי המצוה היא רק גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך ומה ענין העטיפה. אכן ענין העטיפה הוא שיתעטף כולו ויקיף את עצמו בציצית, לשעבד בזה את כל רמ"ח האברים ושס"ה הגידים להשי"ת. וע"ד שמצינו במצות תפילין, שהיא כנגד הלב לשעבד בזה תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו ית"ש, וכנגד המח לשעבד את המח, אשר המח והלב הם שני האברים המרכזיים שבאדם שע"י התפילין משעבדם יהודי להשי"ת, עד"ו במצות ציצית עיקר המצוה היא להתעטף בציצית, היינו שיקיף את כל גופו סביב סביב בחותמו של הקב"ה וישעבד בזה את כל תרי"ג אבריו וגידיו להשי"ת. וזהו פ"י שקולה מצות ציצית כנגד כל תרי"ג מצוות, כי תרי"ג מצוות הנה כנגד תרי"ג האברים והגידים, ובמצות ציצית יש את סגולת כל תרי"ג המצוות לשעבד את כל תרי"ג האברים והגידים להשי"ת.

ומהאי טעמא איתא מהאר"י הק' שיש ללבוש טלית קטן אף בלילה בומן השינה שהוא זמן פטור, ומוכיח זאת ממשאחז"ל שם במנחות שכשנכנס דוד המלך לבית המרחץ ראה שהוא ערום מן המצוות, ומכאן שבלילה היתה לו מצוה והיא מצות ציצית שהיה לבוש בה גם בלילה, והטעם בזה מפני שהציצית היא חותמו של הקב"ה, והחותם צריך להיות על יהודי ביום ובלילה לשעבד עצמו להשי"ת בין ביום ובין בלילה. וזהו מד"א בספרי שמצות ציצית מוסיפה קדושה על ישראל, היינו ג"כ מפני שמצות ציצית עוטפת את כל כולו של יהודי, וכל אשר קדשנו במצוותיו וצונו להתעטף בציצית, שבעטיפתה משעבד יהודי את כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו להשי"ת, ע"כ היא מוסיפה קדושה על ישראל במדה יתירה על כל שאר המצוות.

ד"ה חותם) שלכך מדמים בגמ' ציצית לחותם, שהציצית הוא כחותם שעושים לעבדים, שמעיד על ישראל שהם עבדי הקב"ה. ועפ"י מבאר מדוע מצות ציצית היא דוקא בארבע כנפות ולא בשלש, כי לצד שהציצית הוא סימן העבדות יצו ה' שיהיה הסימן מודיע מיהו הארון, כי ימצא ג"כ דבר זה במלכי ארץ שכל אחד יעשה מין סימן אחד לעבדיו וניכר הסימן של כל אחד, וכמו כן גזר ה' שנעשה סימן עבדותנו לה' רק בטלית בת ד' כנפות, להמח"כ כי מלכנו הוא הבורא ארבע קצות העולם ושליט עליה, ואם אין הטלית בת ד' כנפות אבדה הכוונה הוזהר ואין לעשות בה ציצית. ונמצא עפ"ה"ק שמצות ציצית היא חותמו של הקב"ה מב' צדדים, שהיא חותמו של מלך שנתן הקב"ה ליהודי להעיד עליו שהוא עבד המלך, ומאיךך ישראל מעידים בה שהקב"ה הוא בורא ד' קצות העולם ושליט עליהם.

16 | ויש להוסיף שזה מרומז במה שהציצית מכונה כנגד ה' אח"ד, הטלית עצמה היא כנגד א' דאחד, ושמונת החוטים כנגד ח', וארבע כנפות כנגד ד', ומנין הכריכות הוא ל"ט גימ' דהוי"ה אח"ד. והקשר עליון שהוא מדאורייתא מרמו שהציצית היא הקשר בין הקב"ה וישראל, שהיא חותמו של הקב"ה מצד הקב"ה ומצד ישראל.

17 | וע"פ האמור י"ל ענין דברי המדרש כל זמן שאתם מדובקים במצוות ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום, שאמנם דברי המדרש אמורים על כל המצוות, אך מדאמרו זאת לגבי מצות ציצית משמע שזה אמור במיוחד על ציצית, שכל זמן שהחבל הזה בידך יש לך חיים, שהוא כאמור היות וציצית היא חותמו של הקב"ה והקשר העליון דאורייתא הוא הקשר שבין הקב"ה וישראל, ע"כ כל זמן שהחבל הזה בידך, היינו הציצית גופא שהיא חבל הקשר והדבקות בין קוב"ה וישראל, או יש לך חיים ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום.

36 | וזהו מה שאמרו שקולה מצות ציצית כנגד כל תרי"ג המצוות, כי במצות ציצית יש ענין מיוחד שאינו בכל המצוות, שהיא החותם והקשר בין קוב"ה

(10)